

TRANSKRYPCJA PISMA KAZACHSKIEGO

W pracach kazachoznawczych i turkologicznych w razie potrzeby zapisu tekstów łacinką stosujemy transkrypcję.

Nie istnieje ogólnie przyjęta transkrypcja dla języka kazachskiego. Odmienne zasady transkrypcji stosuje się w pracach angielsko-, niemiecko-, tureckojęzycznych i innych. Również w samym Kazachstanie brak jest jednolitej transkrypcji, zamiast której najczęściej stosuje się transliterację, stosowaną np. na witrynie Kazinform. Transliterację jednak stosujemy wyłącznie w zapisie bibliotecznym.

Poniżej przyjęto transkrypcję opartą o pismo tureckie. Należy jednak zaznaczyć, że również w pracach tureckich nie ma jednolitej transkrypcji kazachskiej. Jakkolwiek w stosunku do wcześniejszych prac obecne transkrypcje są w dużym stopniu ujednolicone, pewne nieznaczne różnice jednak występują, np. między gramatyką języka kazachskiego Koça i Aydoğana (2004), szkicem gramatycznym Tamira (2007) oraz słownikiem Koça, Bayniyazova i Başkapana (2003). Różnice polegają na różnym transkrybowaniu *u y x ю*.

Nasza transkrypcja jest najbardziej zbliżona do systemu podanego i zastosowanego przez Tamira (2007: 431-433).

Litera kazachska	Transkrypcja
А а	A a
Ә ә	Ä ä
Б б	B b
В в	V v
Г г	G g
Ғ ғ	Ğ ğ
Д д	D d
Е е	E e, Ye ye
[Ё ё]	Yo yo
Ж ж	J j
З з	Z z
И и	İy ij, Iy iy, İ i
Й й	Y y
К к	K k
Қ қ	Q q
Л л	L l
М м	M m
Н н	N n
Ң ң	Ñ ñ
О о	O o
Ө ө	Ö ö
П п	P p
Р р	R r
С с	S s
Т т	T t
У у	W w, Uw uw, Üw üw, Uu
Ү ү	U u
Ү ү	Ü ü
Ф ф	F f
Х х	H h
Һ һ	H h
[Ц ц]	Ts ts

[Ч ч]	Ç ç
Ш ш	Ş ş
Щ щ	Şş şş, Şç, şç
[Ђ ђ]	
Ы ы	I i
І і	İ i
[Ъ ъ]	
[Э э]	E e
Ю ю	Yuw yuw, Yüw yüw, Yu yu
Я я	Ya ya

UWAGI:

1. *Б в* występuje tylko w zapożyczeniach oraz przyrostkach rosyjskich w kazachskich nazwiskach.
2. *Ё ё, Ц ц, Ч ч, Э э* występuje tylko w zapożyczeniach, głównie rosyjskich.
3. *Ю ю, Я я* na początku wyrazu występuje tylko w zapożyczeniach. *Ю ю* w szeregach przednich oddajemy jako *Yüw yüw*, w szeregach tylnych jako *Yuw yuw*. *Yu yu* oddajemy tylko w zapożyczeniach z rosyjskiego.
4. *И и* transkrybujemy następująco:
 - a) na początku wyrazu w wyrazach rodzimych w szeregach przednich jako *iy*, np. *ue* → *iye*, w szeregach tylnych jako *iy*, np. *уық* → *iyıq*;
 - b) w środku wyrazu oddajemy tak jak na początku, np. *куим* → *kiyim*, *жидек* → *jiydek*, *қина-* → *qıyna-*;
 - c) na końcu wyrazu w przyrostku arabskim *-u* jako *-iy*, np. *әдеби* → *ädebiy*, *тәңірі* → *tängiriy*;
 - d) w wyrazach rosyjskich i zapożyczonych z rosyjskiego we wszystkich pozycjach oddajemy jako *i*, tak samo w zapożyczeniach arabskich i perskich, np. *иман* → *iman* (choć w wielu przypadkach wymawia się jako [iy iy]).
 - e) przed *ю* w szeregach tylnych oddajemy jako *ı*, np. *жию* → *jiyuw*, w przednich jako *i*, np. *ио* → *iyüw*;
5. *Ђ ђ* i *Б б*, nie są literami, lecz znakami modyfikującymi, występującymi tylko w zapożyczeniach rosyjskich. W transkrypcji pomijamy je.
6. *E e* transkrybujemy *Ye ye* tylko w nazwiskach kazachskich z rosyjskimi przyrostkami, np. *Сарыбаев* → *Sarıbayev* oraz w wyrazach rosyjskich na początku wyrazu.
7. *У у* transkrybujemy następująco:
 - a) na początku wyrazu przed *а ә* w wyrazach zapożyczonych z arabskiego i perskiego jako *w*, np. *yağda* → *wağda* zob. *yәde* → *wäde*;
 - b) na początku wyrazu w wyrazach rodzimych w szeregach tylnych oddajemy jako *uw*, np. *yaқ* → *uwaq*, w szeregach przednich jako *üw*, np. *уілде-* → *üwilde-*;
 - c) na końcu wyrazu w szeregach przedniojęzykowych po spółgłosce jako *üw*, np. *келу* → *kelüw*, w szeregach tylnojęzykowych *uw*, np. *аю* → *ayuw*, po samogłosce *w*, np. *уілдеу* → *üwildew*;

- d) w środku wyrazu po spółgłosce w szeregach tylnych oddajemy jako *uw*, np. *балуан* → *baluwan*, *ашытуы* → *aşıtuwi*, *Дулатұлы* → *Duwlatali*, w szeregach przednich *üw*, np. *келуі* → *keliüwi*;
- e) w środku wyrazu między samogłoskami oraz po samogłosce oddajemy jako *w*, np. *сауат* → *sawat*, *әулие* → *äwliye*;
- f) w wyrazach rosyjskich i zapożyczonych z rosyjskiego we wszystkich pozycjach oddajemy jako *u*.
8. *Щ ш* występuje tylko w kilku wyrazach kazachskich, w których jest zawsze wymawiane jako *ʃʃ*, *ʃʃ*, natomiast w wyrazach rosyjskich może być wymawiane jako *ʃç*, *çç* lub *ʃʃ*, *ʃʃ*. Transkrybujemy zawsze *ʃʃ*, *ʃʃ*.
9. *Ф ф* występuje tylko w zapożyczeniach rosyjskich oraz w nowszych nazwach własnych i terminach religijnych zapożyczonych z perskiego i arabskiego.

Tak jak inni autorzy, opierając się na piśmie nie oddajemy harmonii samogłoskowej, której pismo kazachskie w ogóle nie oznacza, a która w języku mówionym występuje. Warto jednak podać najprostsze zasady harmonii przynajmniej w osnowach:

1. Po samogłoskach [o u] w pierwszej zgłosce zapisywanych jako <о у y>, zamiast występującej w piśmie w drugiej zgłosce <ы> wymawia się najczęściej [u], np. <орын> → [orun], <суық> → [suwuq].

2. Po samogłoskach [ö ü] w pierwszej zgłosce zapisywanych jako <ө ү>, zamiast występującej w piśmie w drugiej zgłosce <і> wymawia się [ü], np. <өріс> → [örüs], <үтір> → [ütür].

3. Po samogłoskach [ö ü] w pierwszej zgłosce zapisywanych jako <ө ү>, zamiast występującej w piśmie w drugiej zgłosce <е> wymawia się najczęściej [ö], np. <өткен> → [ötkön], <жүрек> → [jürök].

Transkrypcja nie oddaje też dyftongoidalnej wymowy nagłosowych samogłosek środkowojęzykowych <ö o e>, np. <орын> → [worun], <өріс> → [wörüs], <ел> → [yel].

Przykłady:

1. Tytuły i teksty kazachskie

Асқарбекова, Набат, Толқын Замзаева. 2006. *Араб графикасымен басылған қазақ кітаптарының каталогы*. Алматы: Қазақстан Баспа үйі.

Asqarbekova, Nabat, Tolqın Zamzayeva. 2006. *Arab grafikasımen basılğan qazaq kitaplarınıñ katalogı*. Almatı: Qazaqstan Baspa üyi.

Жанпейісов, Ербол (red.). 2002. *Қазақ грамматикасы. Фонетика, сөзжасам, морфология, синтаксис*. Астана: Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым Министрлігі, Байтұрсынұлы Атындағы Тіл Білімі Институты.

Janpeyisov, Erbol. (red.). 2002. *Qazaq grammatikası. Fonetika, sözjasam, morfologiya, sintaksis*. Astana: Qazaqstan Respublikası Bilim және Ғылым Ministrliги, Baytursınulı Atındaғı Til Bilimi İnstitutı.

Әбіқасымов, Б. 1988. *XVIII-XIX ғасырлардың қазақ әдеби тілінің жазба нұсқалары*. Алматы: Ғылым.

Äbiqasimov, B. 1988. *XVIII-XIX ғасырлардың қазақ әдеби тілінің жазба нұсқалары*. Алматы: Ғылым.

2. Tytuły i teksty mieszane

W tekstach i w tytułach, w których występują wyrazy obce, przyswojone lub nie, transkrybujemy je zgodnie z ogólnymi zasadami. Natomiast w przypadku tytułów podwójnych (np. dwujęzycznych kazachsko-rosyjskich), podwójnych nazw wydawnictwa itd., nazwy rosyjskie oddajemy zgodnie z zasadami transliteracji pisma rosyjskiego, np.

Құралұлы, Аюбай. 1997. *Қазақ дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігі*. Алматы: Сөздік-Словарь.

Quraluly, Ayubay. 1997. *Qazaq дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігі*. Алматы: Сөздік-Словарь.

Literatura

Коç, Kenan, Oğuz Doğan, Ayabek Bayniyazov (red.). 2004. *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Коч, Кенан, Аябек Байниязов, Вехби Башкапан. 2003. *Қазақша-түрікше сөздік. 32 мыңға жуық сөзбен сөз тіркестері қамтылған*. Түркістан: Тұран (Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan. 2003. *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Türkistan: Turan).

Tamir, Ferhat. 2007. “Kazak Türkçesi”: Ahmet B. Ercilasun. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ, 481-542.

http://en.wikipedia.org/wiki/Kazakh_language.

<http://www.inform.kz/qaz>